

EDGAR MORIN

120

Edgar Morin
Yazar ve
sosyolog,
Paris'te
oturuyor.
Writer and
sociologist,
from France,
lives in Paris.

Avrupa, onu açık seçik düşünmeye çalıştığımızda yokolmakta, birliğini tanımaya çalıştığımızda parçalanmaktadır. Avrupa'yı Avrupa yapan bir köken ya da başka bir yere aktarılamayacak bir özgünlük bulmaya çalıştığımızda ne kökenlerinde salt ona özgü bir şeyin ne de bugün sadece ona ait bir şeyin bulunduğunu keşfediyoruz. Avrupa kavramı, karmaşıklığı tüm yönleriyle ve tam olarak ele alan bir yaklaşımla geliştirilmelidir.

Avrupa, Asya'yla sınırı olmayan bir coğrafya ve sınırları değişen bir tarih kavramıdır. O, birden çok yüzü olan ve farklı yüzleri üstüste konulduğunda ancak belirsizlik yaratan bir kavramdır. O dönüşümler geçirmiş ve Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden beri, biri XV.-XVI. yüzyıllarda, diğeri XX. yüzyılın tam ortasında olmak üzere iki kez altüst olmuş bir kavramdır. Avrupa'nın birliği ancak çokluğunda ve çokluğu sayesinde vardır. Kendi de çoğulcu ve çelişkili olan bu birliği halklar, kültürler, sınıflar, devletler arasındaki karşılıklı ilişkiler dokumuştur. Modern Avrupa, düzen, düzensizlik ve örgütlenme güçlerinin bir arada var oldukları bir doğuş kargaşasında kendi kendini oluşturmuştur.

Avrupa XX. yüzyıl başlarına kadar sadece bölünmeler, çatışmalar, aykırılıklar içinde varolmuş, onu bir biçimde bu bölünme, çatışma ve aykırılıklar üretmiş ve korumuşlardır.

Onun için açık seçik, bir ve ahenkli bir Avrupa düşüncesini terketmek, ilksel bir Avrupa özü ya da ruhu düşüncesini reddetmek, bölünmeden ve aykırılıktan önce varolan bir Avrupa gerçekliği düşüncesini bir yana bırakmak gerekmektedir. Tersine Avrupa'yı bölünmelerine ve çelişkilerine yerleştirmelidir. Gerçekten, ilk örnekleri Avrupa'da görülen Ulus-Devlet dediğimiz gerçeklikler, hümanizma ve bilim, Hıristiyanlığın parçalanmasından doğdular ve Avrupa kavramı Ulus-Devletler arasındaki bölünmeler ve aykırılıklar sayesinde yayılabildi,

L'Europe se dissout dès qu'on veut la penser de façon claire et distincte, elle se morcelle dès qu'on veut reconnaître son unité. Lorsque nous voulons lui trouver une origine fondatrice ou une originalité intransmissible, nous découvrons qu'il n'y a rien qui lui soit propre aux origines, et rien dont elle ait aujourd'hui l'exclusivité. La notion d'Europe doit être conçue selon une multiple et pleine complexité.

L'Europe est une notion géographique sans frontières avec l'Asie et une notion historique aux frontières changeantes. C'est une notion aux multiples visages que l'on ne saurait surimpressionner les uns sur les autres sans créer le flou. C'est une notion à transformations qui s'est métamorphosée deux fois de façon stupéfiante depuis la chute de l'Empire romain, la première au XVe-XVIe siècle, la seconde exactement au milieu du XXe siècle. L'Europe n'a d'unité que dans et par sa multiplicité. Ce sont les interactions entre peuples, cultures, classes, Etats, qui ont tissé une unité elle-même-plurielle et contradictoire. L'Europe moderne s'est auto-constituée dans un chaos génésique où se sont nouées ensemble des puissances d'ordre, de désordre et d'organisation. L'Europe n'a d'existence, jusqu'au début du XXe siècle, que dans les divisions, antagonismes et conflits qui, d'une certaine façon, l'ont produite et préservée. Aussi faut-il abandonner toute Europe une, claire, distincte, harmonieuse, réfuter toute idée, d'une essence ou substance européenne première, chasser l'idée d'une réalité européenne qui précède la division et l'antagonisme. Il faut au contraire l'y inscrire. C'est effectivement dans l'éclatement de la Chrétienté qu'ont pu émerger ces réalités originellement européennes que sont les Etats-Nations, l'humanisme et la science, et c'est dans les divisions et antagonismes entre Etats-Nations que va se propager et s'imposer la notion d'Europe. Nous voici au coeur de la

EDGAR MORIN

121

kendini kabul ettirebildi. İşte birlik düşüncesinin, çokluk ve altüst olma düşüncelerinin içini boşalttığı, farklılık düşüncesinin, yanyana dizilmiş öğelerin sayılması anlamına geldiği klasik düşünme tarzına alışıldığında Avrupa'yı düşünebilmenin zorluğu da buradan kaynaklanıyor. Avrupa'yı düşünmenin zorluğu, her şeyden önce, biri çok, çoku bir içinde düşünebilmenin, yani *unitas multiplex*'i düşünebilmenin zorluğudur. Bu aynı zamanda kimliği, kimlik yokluğu içinde düşünebilmenin zorluğudur. O yüzden, Avrupa birliğinin nasıl olup da birlik ve türdeşlik yokluğundan doğduğunu kavrayabilmek için bu düzeyde karmaşık olayları anlamak üzere geliştirilmiş iki kavrama ilkesine başvurmamız gerekmektedir: Diyalojik ilke ya da çokmantıklılık ilkesi (*le principe dialogique*)ye yinelenme ya da döngüsellik ilkesi (*le principe de recursion*). Diyalojik ilke ya da çokmantıklılık ilkesi, iki veya daha çok sayıda farklı "mantığın" aynı birlik içinde karmaşık (tamamlayıcı, rekabet ya da aykırılık durumunda) bir biçimde birbirlerine bağlı oldukları ama, birlik içinde ikiliğin (*dualite*) yitirilmediği anlamına gelir. Nitekim, Avrupa kültürünün birliğini yaratan şey, Yahudi-Hıristiyan-Yunan-Roma sentezi değildir, her biri kendi mantığına sahip olan bu kertelerin, yalnız tamamlayıcılık değil, bunun yanı sıra rekabet ve aykırılık ilişkileri içinde bulunmalarıdır; diyalojik dediğimiz şey de tam budur. Döngüsellik ilkesi ise yaratma ya da yeniden yaratma süreçlerinin, sürecin bir anının, ögesinin ya da kertesinin aynı anda başka anların, öğelerin ve kertelerin hem ürünü hem de üretici olduğu, kesintisiz bir üretim döngüsü gibi düşünülmesi gerektiği anlamına gelir. Nitekim, XV. yüzyıldan itibaren kentlerin, burjuvazinin, kapitalizmin, ulusal devletlerin, tekniklerin, bilgilerin, bilimin gelişmeleri, kendi kendini çeviren bir burgaca benzeyen bir "döngü" oluşturmuş, bu döngü de onu oluşturan özel gelişmelerin her biri üzerinde, onları geliştirerek ya da içine alarak retroaktif etkiler yapmıştır. Bu döngü, tıpkı hava ya da su kasırgalarında olduğu gibi görünüşte birbirlerinin zıddı akımların karşılaşmasıyla oluşan, ama birbirlerini tamamlamaları sonucu kendi kendini

difficulté de penser l'Europe quand on est habitué au mode classique de pensée, où l'idée d'unité dilue l'idée de multiplicité et de métamorphose, où l'idée de diversité conduit au catalogue d'éléments juxtaposés. La difficulté de penser l'Europe, c'est d'abord cette difficulté de penser l'un dans le multiple, le multiple dans l'un: *l'unitas multiplex*. C'est en même temps la difficulté de penser l'identité dans la non-identité. Aussi, pour concevoir comment l'unité européenne git dans la désunion et l'hétérogénéité, devons-nous recourir à deux principes d'intelligibilité propres à élucider les phénomènes complexes de cet ordre: le *principe dialogique* et le *principe de récursion*.

Le principe dialogique signifie que deux ou plusieurs "logiques" différentes sont liées en une unité, de façon complexe (complémentaire, concurrente et antagoniste) sans que la dualité se perde dans l'unité. Ainsi, ce qui fait l'unité de la culture européenne ce n'est pas la synthèse judéo-christiano-gréco-romaine, c'est le jeu non seulement complémentaire, mais aussi concurrent et antagoniste entre ces instances qui ont chacune leur propre logique: c'est, justement, leur *dialogique*. Le principe de récursion signifie qu'il nous faut concevoir les processus générateurs ou régénérateurs comme des boucles productives ininterrompues où chaque moment, composant ou instance du processus est à la fois produit et producteur des autres moments, composants ou instances. Ainsi, à partir du XVe siècle, les développements des villes, de la bourgeoisie, du capitalisme, des Etats nationaux, des techniques, des connaissances, de la science vont être à la fois produits et producteurs d'une "boucle", spirale auto-génerative, qui rétroagit sur les développements particuliers qui la constituent en les stimulant et en les intégrant. Cette boucle prend la forme d'un "tourbillon" qui, tel un tourbillon aérien ou aquatique, est

EDGAR MORIN

örgütleyen bir biçim ve etkin bir birlik kazanan bir "sarmal" halini alır. Böylece ya parçalardan bütüne ya da tersine bütünden parçalara gidilmesini öngören doğrusal nedensellikte bağlarımızı koparmış oluyoruz. Pascal, bunu hayranlık uyandıran bir biçimde şöyle anlatmıştı: "Herşey hem sebep hem sonuç, yardım eden ve yardım edilen, doğrudan ve dolaylı olduğundan ve her şey birbirine en uzaktaki ve en farklı olan şeyleri bile birbirlerine bağlayacak şekilde doğal ve belli belirsiz bağlarla bağlı olduğundan, bütünü bilmeden parçaları ve parçaları bilmeden de bütünü bilmenin olanaksız olduğunu düşünüyorum." Öncüllerimizi böylece koyduktan sonra, niyetimizin geçmişteki Avrupa'yı düşünmekten ibaret olmadığını, asıl geçmişinden yola çıkarak bugünkü Avrupa'yı düşünmek istediğimizi ekleyelim. Avrupa'nın eski Gordion düğümü, acımasız bir kılıç darbesiyle çözüldüyse de onun yerine yeni ve eski düğümün parçalarından olduğu kadar doğrudan doğruya çağdaş döneme özgü parçalardan oluşan bir başka düğüm atıldı. Bizim tüm çabamız bu yeni düğümü anlamaya yönelik. Çünkü, ölüm ve kalım, özgürlük ve köleleşme, kimlik ve kültür sorunlarının bu kadar çarpıcı, belirsizliklerle dolu ve hayati bir biçimde bizim içimizde, biz Avrupalıların topraklarında birbirlerine kenetlenmesi, eşine az rastlanan bir durumdur.

...

Doğu, Batı, Avrupa

Daha önceki sarmal, görünüşe bakılırsa, geriye sadece Batıyı etkisi altına alan sosyo ekonomik nitelikte bir mini sarmal bırakarak çözülmüştür. Bu uyuşukluk halinde Avrupalı Ulus-Devletler arasındaki bölünmeler de yumuşama yoluna girer. Ancak soğuk savaştan beri dünya çapındaki iki hegemonyaya tabi duruma gelen Avrupa'yı, bu kez de yeni bir bölünme dikeyine olarak ikiye ayırır. Bununla birlikte, bu bölgelerin ikisi de bir biçimde Avrupalı olmayı sürdürürler. Aynı zamanda Asyalı da olmakla birlikte SSCB Avrupa kökenli bir güçtür. Amerika Birleşik Devletleri ise %90 oranında Avrupalı göçmenlerin kurdukları bir devlettir.

fait de la rencontre de flux apparemment antagonistes, mais devenant complémentaires pour constituer une forme auto-organisante et une unité active.

Du même coup, on rompt avec la causalité linéaire qui part des parties pour aller au tout ou, à l'inverse, du tout pour aller aux parties. Pascal l'avait admirablement dit: "Toutes choses étant causées et causantes, aidées et aidantes, médiates et immédiates, et toutes s'entretenant par un lien naturel et insensible qui lie les plus éloignées et les plus différentes, je tiens impossible de connaître les parties sans connaître le tout, non plus que de connaître le tout sans connaître particulièrement les parties."

Ces préalables posés, notre intention n'est pas tant de penser l'Europe passée; elle est de penser l'Europe présente à partir de son passé. Si l'ancien noeud gordien européen a été tranché par un glaive impitoyable, un nouveau noeud gordien, comportant les fragments de l'ancien mais aussi des constituants proprement contemporains, s'est noué. C'est pour le considérer que s'est tendu notre effort. Car c'est très rarement que, de façon aussi poignante, incertaine et cruciale, se trouvent liés en nous, chez nous, les problèmes de vie et de mort, de liberté et d'asservissement, d'identité et de culture.

Orient, Occident, Europe

Le Tourbillon s'est apparemment désintégré, laissant seulement un mini-tourbillon socio-économique à l'Ouest. Les divisions entre Etats-Nations européens se sont assoupies. Mais, de 1945 à 1989, une nouvelle division sépare verticalement l'Europe, désormais dominée par les deux hégémonies mondiales. Cependant chacune de celles-ci est, à sa façon, européenne. Tout en étant aussi asiatique, Les Etats-Unis d'Amérique sont à 90% des Etats-Unis d'immigrés européens.

Cette situation rend encore plus complexe la

EDGAR MORIN

Bu durum Avrupa'nın Doğu ve Batı kavramlarına göre tanımlanmasını daha da karmaşıktırır. XVII. yüzyıla kadar Avrupa'nın oluşumu daha çok Batıda gerçekleşmiş ve XVII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar Avrupa sarmalının büyümesi de, Türkiye dahil olmak üzere (1920-1928 arasında gerçekleşen Kemalist Devrim) Avrupa'nın doğusunun Batılılaşma sürecine girmesi biçimini almıştır. Batılılaşma aynı dönemde Atlantığı aşip yerlilerle karışarak Amerika'larda da oğul vermiştir. Bugün Batı kavramı, birçok bakımdan bir tür Uç Batı olan Amerika Birleşik Devletleri'nde odaklaşmaktadır.

Demek ki Batı, içinde doğduğu Avrupa'yı içermekle birlikte onunla örtüşmez; Avrupa'nın sınırları dışına taşarak hem Batıya hem de Doğuya doğru yayılır. Gerçekten Rusya, son derece karmaşık bir ulustur, çünkü bünyesinde, geçmişte olduğu gibi bugün hâlâ Batılılığı ile Doğululuğu arasında varolan bir iç gerilim taşımaktadır. SSCB, hem Batılı ve Doğulu hem de Avrupalı ve Asyalıdır. Stalinizm, Batılılaşmış bir "Doğu despotluğu", Doğululaşmış bir Batı totalitarizmiydi. SSCB'yle birlikte Batı Doğunun, Avrupa Asya'nın içine sokulmaktadır. Buna karşılık, Batı olduğuna inanılan şeyin içinde de Doğu vardır. Örneğin İtalya'nın güneyi, bana göre Napoli'de başlayan, belli bir Doğunun parçasıdır. İlk bakışta demirperdenin, Bizans İmparatorluğu ile Latin İmparatorluğu, Ortodoksluk ile Katoliklik arasında varolan eski sınırı doğruladığını ve pekiştirdiğini düşünmek mümkündür. Ama gerçekte, Yunanistan artık Batıya aittir ve Latin Romanya ile Katolik ya da Protestan Orta Avrupa ise (Macaristan, Çekoslovakya, Hırvatistan, Prusya, Saksonya, Polonya) demirperdenin doğusunda kalmaktadırlar. Bu yüzden savaş sonrasında meydana gelen büyük Bölünme, her şeyden önce Avrupaötesi bir paylaşım çizgisinin belirtisidir.

Demek ki Doğu ve Batı kavramları, Avrupa'yı bir baştan öbür başa katederken birbirlerine karışan çok karmaşık kavramlardır. Doğu, hem Avrupa'nın doğusunu hem de Büyük Doğu

définition de l'Europe par rapport aux notions d'Occident et d'Orient. Jusqu'au XVIIe siècle, la gestation de l'Europe était occidentale et l'amplification du tourbillon européen du XVIIe au XXe siècle fut un processus d'occidentalisation de l'est européen jusqu'à la Turquie comprise (révolution kémaliste de 1920-1928). L'occidentalisation a également traversé l'Atlantique et a fait souche, en s'y métissant, dans les Amériques. Aujourd'hui la notion d'Occident s'est polarisée sur les Etats-Unis qui, par bien des aspects, constituent un hyper-Occident.

L'Occident recouvre donc l'Europe, où il est né, sans s'y confondre, la dépasse et la déborde, à l'Ouest mais aussi à l'Est. La Russie est en effet une nation d'une extrême complexité car elle a porté et porte encore en elle une tension interne entre son occidentalité et son orientalité. L'URSS et à la fois occidentale et orientale, européenne et asiatique. Le stalinisme fut du "despotisme oriental" occidentalisé, du totalitarisme occidental oriental. Avec l'URSS, l'Ouest est dans l'Est et l'Europe est en Asie. Inversement, il y a de l'Orient dans ce que l'on croit être de l'Ouest, comme le sud de l'Italie, un certain Orient commençant, selon moi, à Naples.

Il peut sembler que le rideau de fer confirme et aggrave l'antique démarcation entre l'Empire byzantin et l'Empire latin, l'orthodoxie et la catholicité. Mais, en fait, la Grèce relève désormais de l'Ouest, et la Roumanie latine comme le Centre-Europe catholique ou protestant (Hongrie, Tchécoslovaquie, Croatie, Prusse, Saxe, Pologne) sont du côté est du rideau. Aussi la grande Division de l'après-guerre marquent-elle surtout une ligne supra-européenne partagée.

Orient et Occident sont donc des notions très complexes qui s'entre-chevauchent en chevauchant l'Europe. L'Orient chevauche à la fois l'est européen et l'Asie considérée comme

EDGAR MORIN

kabul edilen Asya'yı içine alır. Batı ise hem Avrupa'nın doğusunu ve batısını, hem Amerika'yı hem de bir bakıma Uzak Doğu ile Uzak Batının birbirlerine kavuştukları yer olan Japonya'yı içine alır. Avrupa, Avrupa olarak kalmayı sürdürürken içinde hem doğu hem de batı kutbunu barındırır ve Doğu ile Batının birbirleriyle ilişkiye girmelerini, diyalog kurmalarını, birbirlerini kültürel yönden karşılıklı olarak beslemelerini sağlar. (Batı-Doğu)

Geriye ne kaldı?

Avrupa'yı tanımlamanın bir başka zorluğu da şuradan kaynaklanır: Dünya üzerinde kurduğu egemenlik sırasında Avrupa tohumlarını onun her yanına saçar. Dünyayı Avrupalılaştırırken, Avrupalılığı da evrenselleştirir. İşte bu nedenle Avrupa'ya özgü olan şey artık Avrupalının tekeline değildir: Ulus-Devlet, Demokrasi, Hümanizma, Akılcılık, Bilim, Teknoloji, Sanayi, Kapitalizm, Sosyalizm, bütün bunlar, Avrupa'da doğmuş ama onun sınırlarını aşmış kavramlardır. Bir bakıma Avrupa, bütün dünyaya "öncülük etmiş" ve onu bildiğimiz dünya "yapmıştır". Peki, bugün dünyadaki yeri nedir?

Avrupa, coğrafi sınırları belirsiz ve tarihsel sınırları değişen bir kavramdı; Avrupa uygarlığı dünyaya yayıldığı ve yayılmakta devam ettiği için bugün belirsizleşen sınırlar artık uygarlık sınırlarıdır. Asyalı ya da Afrikalı dinler ve kültürler Avrupa'ya karşı koymak ya da onu yenmek istediklerinde, bunu ancak, Avrupa'dan Ulus-Devlet biçimini ödünç alarak ve Avrupa'da doğmuş bilimleri, teknikleri, silahları geliştirerek yapabilmektedirler. Nihayet, dünyanın her yanına yayılmış olan tohumlar, Avrupa'da oluşan ilk, özgün sarmalın meyveleriyle sınırlı değildir; bugün artık bu sarmalın kendisi evrenselleşmiştir. Kuşkusuz, Avrupa da hâlâ bu sarmalın etkisinde kalıp sarsılıyor, ama sarmalın merkezi başka bir yere kaydı ve kendi de bambaşka bir boyut ve farklı bir nitelik kazandı.

Avrupa'dan geriye ne kaldı? Bu, varlığını ancak siyasal ve kültürel hegemonyalara direnerek, onlara çatışarak ve iletişim kurarak sürdürebilen çok çekirdekli, çok merkezli, coğrafi-tarihsel,

grand Orient. L'Occident chevauche à la fois l'ouest et l'est européens, la Sibérie, l'Amérique et, en un sens, le Japon où se rejoignent Extrême-Orient et Extrême-Occident.

L'Europe, tout en demeurant Europe, contient en elle la polarité orientale et la polarité occidentale, et fait ainsi interférer, dialoguer, s'entre-cultiver Oust Est.

Que reste-t-il?

Autre difficulté de définition: en dominant le Monde, l'Europe avait aussi essaimé sur le monde. Elle a corrélativement européisé le monde et mondialisé l'europhisme. C'est pourquoi le spécifiquement européen n'est plus exclusivement européen: l'Etat-Nation, la Démocratie, l'Humanisme, la Rationalité, la Science, la Technologie, l'Industrie, le Capitalisme, le Socialisme. En un sens, l'Europe a "fomenté" et "fait" le monde. Mais qu'est-elle désormais dans le monde?

L'Europe était une notion à frontières territoriales floues et à frontières historiques changeantes. Aujourd'hui, ce sont les frontières civilisationnelles qui sont floues, puisque la civilisation européenne a déferlé et déferle toujours sur le monde. Même lorsque des cultures et des religions asiatiques ou africaines résistent à l'Europe ou veulent la combattre, c'est en lui empruntant la formule de l'Etat-Nation ainsi qu'en développant les sciences, techniques et armements nés en Europe. Enfin, ce ne sont pas seulement les fruits originaux du Tourbillon qui ont essaimé dans le monde, c'est le Tourbillon qui est devenu lui-même planétaire. Certes l'Europe y est toujours emportée et secouée, mais il a acquis désormais une autre ampleur et une autre nature.

Que reste-t-il de l'Europe? Que reste-t-il de ce complexe polynucléaire, polycentrique, géo-historique, civilisationnel, culturel, qui n'a pu exister que dans les conflits et les communications, dans la résistance aux

EDGAR MORIN

uygarlıksal, kültürel bütünden geriye bir şey kaldı mı? Ondan geriye kalan şeylerin başında, ulus sınırlarını aşan kültürlerle (Alman, Latin, Slav), her biri özgün bir dille diğerlerinden ayrılan ulusal kültürlerin çok zengin çeşitliliği geliyor. Ondan bize ayrıca, Avrupa'nın uğradığı son istilaların yarattığı mikro-etnik dokunun meyvesi olan ve zenginlikleri, Fransa ile İngiltere gibi en eski uluslarda bile ulusal birliğin tamamlanamamış olması sayesinde kurtulup bugüne dek gelen mikro-kültürlerin olağanüstü çeşitliliği kaldı.

Bugün Amerika'nın ve Asya'nın etki altına aldıkları kültür bölgelerinin inanılmaz büyüklüğü göz önüne alınırsa Avrupa artık bir dizi küçük yöre, bölge, eyalet, ulus, kültürden oluşan bir evren gibi görünüyor. Kuşkusuz Amerika Birleşik Devletleri'nde de Kaliforniya, Yeni-İngiltere ya da Georgia, Wisconsin demek değildir, ama aralarındaki muazzam coğrafi mesafelere rağmen paylaştıkları kültürün ortak yanları, Brötanya ile Provence, Flandre ile Euzkadi ve tabii ki Portekiz ile Avusturya, İtalya ile İsveç arasındaki kültür ortaklığından çok daha fazladır.

Peki o zaman Avrupa'yı Avrupa yapan şeyin bu çeşitlilikten, bu çoğulculuktan ibaret olduğunu mu söylemeli? Bunun dışında, bugünkü ihtiyacımıza cevap veren herhangi bir temelin, bir düzen ve örgütlenme ilkesinin varlığından söz edilemez mi? Hayır. Çünkü Avrupa'nın temeli, temellerin (İmparatorluk, Akdeniz, Hıristiyanlık) yitirilişidir; Avrupa'nın düzeni, hareket halindeki bir şantiyenin düzensizliğidir. Avrupa, Avrupa haline eko örgütleyici bir anarşi içinde gelmiş ve hiçbir zaman, onu oluşturan ögelere göre üstün konumda bir Örgüt anlamında varolmamıştır. İşte bugün karşı karşıya bulunduğumuz, sözcüğün gerçek anlamında şaşırtıcı sorun da buradan kaynaklanmaktadır: Avrupa'nın örgütlenme ilkesini geçmişte değil, bugünde arama gereği. Ama bunun için pekâlâ Avrupa'nın kimliğini devinime ve altüst oluşlara bağlayan tarihsel ilkeye geri dönüp ipuçlarını orada arayabiliriz. Avrupa'yı yeni bir altüst oluşla karşı karşıya getiren şey, içinde bulunduğu bu hayati, kimliğini koruma zorunluluğudur.

hégémonies politique et culturelle? Il reste la très riche diversité des cultures transnationales (germaniques, latines, slaves) et des cultures nationales, marquées chacune par une langue originale. Il reste aussi une extraordinaire variété de micro-cultures provinciales, fruit de la texture micro-ethnique de l'Europe après les ultimes invasions, ces richesses sauvées par l'inachèvement de l'unité nationale, y compris dans les très anciennes nations comme la France et l'Angleterre.

Au regard des immenses espaces culturels du monde américain ou asiatique, l'Europe apparaît désormais comme un univers de petits compartiments culturels locaux, régionaux, provinciaux, nationaux. Certes, aux Etats-Unis, la Californie n'est pas la Nouvelle-Angleterre, pas plus que la Géorgie n'est le Wisconsin, mais, en dépit de leurs très grandes distances géographiques, il ya en eux plus d'étoffe culturelle commune qu'entre Bretagne et Provence, Flandre et Euzkadi, et bien sûr qu'entre Portugal et Autriche, Italie et Suède. N'ya a-t-il que cette diversité, cette pluralité, qui soit européenne? N'y aurait-il pas aussi un fondement, une unité, un principe d'ordre et d'organisation qui réponde à notre besoin d'aujourd'hui? Or le fondement de l'Europe, c'est la perte des fondements (l'Empire, la Méditerranée, la Chrétienté); l'ordre de l'Europe, c'est le désordre du chantier tumultueux. L'Europe n'a été elle-même que dans l'anarchie écoorganisatrice et n'a jamais existé comme Organisation supérieure à ses constituants. D'où le problème littéralement renversant qui se pose à nous: chercher dans le présent et non dans le passé le principe d'organisation européenne. Mais, pour cela, nous pouvons puiser dans le principe historique qui lie l'identité européenne au devenir et à la métamorphose. C'est bien l'exigence vitale de sauver son identité qui appelle une nouvelle métamorphose de l'Europe..